

Ks. Edward Lipiński, Rzym

IV MIĘDZYNARODOWY KONGRES STAREGO TESTAMENTU

Międzynarodowe Stowarzyszenie do Badań nad Starym Testamentem (*International Organization for the Study of the Old Testament*) organizuje co trzy lata ogólnoswiatowy kongres poświęcony studium archeologii, historii, literatury i religii Starego Przymierza. Pierwszy z tych kongresów odbył się w Kopenhadze (Dania) w 1953 r. Następny miał miejsce w Strasburgu (Francja) w 1956 r., trzeci w Oksfordzie (Anglia) w 1959 r. Czwarty z kolei kongres odbył się w roku bieżącym 1962 — w dniach 26—31 sierpnia — na Uniwersytecie w Bonn (NRF). Zgromadził on w wielkiej auli tej uczelni ok. 250 biblistów różnych wyznań, przybyłych z wszystkich części świata, bo tym razem reprezentowane były i dalekie Filipiny, i Japonia, Południowa Afryka i Brazylia.

Inauguracji Kongresu dokonał w niedzielę wieczorem 26 sierpnia rektor Uniwersytetu, który witając zebranych wyjaśniał żartobliwie, że na posiedzeniach nie będzie obecny, gdyż przedmiot tych obrad jest dla niego wręcz ezoteryczny. Po czym w zagajeniu głos zabrał prof. M. Noth z Bonn, prezes Stowarzyszenia od 1959 r. Nakreślił on na wstępie szkicowy obraz współczesnych prądów w egzegezie. Omawiając próby uzgadniania danych Biblii z danymi historii czy archeologii, przestrzegał przed pochopnym przytaczaniem wyników badań archeologicznych — często dwuznacznych — na poparcie danych Biblii oraz przed komentowaniem Pisma św. wyłącznie od zewnątrz, tj. od strony dokumentów pozabiblijnych.

W poniedziałek 27. VIII. zebrani wysłuchali sześć referatów, z których każdy trwał przynajmniej pełną godzinę. Ze względu na przypadającą w tym roku setną rocznicę narodzin Hermana Gunkela (zm. 1932 r.) pamięć wielkiego biblisty uczcił prof. W. Baumgartner z Bazylei (Szwajcaria), który przez szereg lat był jego bliskim współpracownikiem. Drugim z prelegentów był prof. Dawid N. Freedman z Pittsburgha (USA), który nakreślił szkicowy obraz syntezy literatury starotestamentowej. Zdaniem mówcy całość ksiąg historycznych Biblii od Genesis do II/IV Księgi Królewskiej, z wyjątkiem ostatniego jej paragrafu (II/IV Król 25, 27—30), opublikowano jako jeden wielki utwór kanoniczny w połowie VI w. przed Chr. W tymże okresie wydano pierwszy wielki zbiór ksiąg prorockich, na który składały się zdaniem prof. Freedmana a księgi Izajasza, 1—39, Jeremiasza, Ezechiela oraz dwunastu małych proroków z wyjątkiem Aggeusza, Zachariasza i Malachiasza i być może Joela i Jonasza. Tej zbiorowej publikacji starszych ksiąg historycznych i prorockich dokonano oficjalnie w czasie niewoli babilońskiej z ramienia kolektywnej władzy religijnej sprawowanej przez starszyznę deportowanych Izraelitów. Drugie, rozszerzone wydanie ksiąg prorockich nastąpiło na początku V w. w Palestynie. Najprawdopodobniej obejmowało ono wszystkie obecne księgi prorockie z wyjątkiem Daniela, którego Biblia hebrajska — jak wiadomo — zalicza w poczet hagiografów a nie proroków. Księgi Ezdrasza i Nehemiasza, w których brak jakichkolwiek aluzji do dynastii Dawidowej i do proroków, powstały wedle

prelegenta w okresie nieco późniejszym. Argumentacja i wywody prof. Freedmana spotkały się z dość ostrym sprzeciwem części słuchaczy.

Trzecim prelegentem był o. Jan Dominik Barthélémy OP., prof. Uniwersytetu we Fryburgu Szwajcarskim. Poruszył on ważne zagadnienie z zakresu krytyki tekstualnej Starego Testamentu, mianowicie problem tzw. *tiqqune soferim*, czyli *poprawek skrybów*. O istnieniu podobnych poprawek w tekście Pisma św. świadczy wyraźnie sama tradycja rabinistyczna. Lecz publikacja tekstów biblijnych z nad Morza Martwego pozwala wykryć szereg innych *tiqqune soferim*, nie zanotowanych przez arbinów oraz określić czas, w którym większość owych poprawek została wniesiona do tekstu natchnionego. Zdaniem prelegenta okresem tym była epoka panowania Hasmonejczyków. O. Barthélémy oparł swe wywody głównie na tekstach Zachariasza 2, 12 i Deuteronomium 32, 8—9.

Z kolei głos zabrał prof. Aarre Laaha z Helsinek (Finlandia). Mówca wyłożył rozwój motywu *Przejścia przez Morze Czerwone* w Starym Testamencie. Jego zdaniem w tekstach sprzed niewoli babilońskiej, tj. w Pieśni Miriam (Wj 15, 21) i u Jahwisty, przejście przez Morze Czerwone nie przedstawia tych cech cudownych, które przypisuje mu literatura późniejsza. Dopiero w czasie niewoli przeobraża się ono w wydarzenie nadzwyczajne, najbardziej reprezentatywne nie tylko wyjścia z Egiptu, ale całej historii zbawienia, a u Deutro-Izajasza staje się ono paradygmatem wydarzeń eschatologicznych. Ta nowa koncepcja wyraża się również w Dokumencie Kapłańskim Pięcioksięgu i w wielu psalmach, które prelegent przypisuje okresowi po powrocie z niewoli babilońskiej.

Po południu zgromadzeni wysłuchali dwa odczyty. Najpierw prof. H. Wildberger z Zurychu (Szwajcaria) mówił o koncepcji historii u Izajasza (Iz 1—39). Koncepcja ta wyraża się w mowach proroka na temat dzieł dokonanych przez Boga w historii Izraela i jest zatem spokrewniona z pojęciem historii ujawniającym się w psalmach. Prelegent wnioskuje stąd, że Izajasz zawdzięcza swą koncepcję historii tradycjom liturgicznym opiewającym wielkie czyny Jahwy w dziele zbawienia Izraela. Następnie prof. G. W. Anderson z Edynburga (Szkocja), sekretarz Stowarzyszenia, wyłożył swe poglądy na temat struktury i czasu powstania utworu apokaliptycznego u Izajasza 24—27. Wbrew ogólnej dziś tendencji do późnego datowania tej apokalipsy, prelegent uważa, iż nie należy oddalić zbyt daleko czasu jej powstania od epoki Deutro-Izajasza, Aggeusza i Proto-Zachariasza, czyli od drugiej połowy VI w. Co zaś tyczy się tekstu Iz 26, 19, który ze względu na wzmiankę o zmarłych wstaniu skłania wielu autorów do późnego datowania utworu, to zdaniem referenta odnosi się on do Izraela, podobnie jak słynny rozdział 37 księgi Ezechiela.

We wtorek 28 sierpnia głos zabrało tylko dwóch prelegentów. Prof. Cyrus H. Gordon z Brandeis University (USA) ujawnił swoją próbę odczytania pewnych inskrypcji zarówno minojskich z II tysiąclecia, jak i greckich z czasów późniejszych, jako i tekstów zachodnio-semickich, spisanych za pomocą pisma minojskiego, względnie alfabetu greckiego. Prelegent wysunął również tezę, iż językiem kulturalnym Filistynów był dialekt zachodnio-egipski zbliżony do hebrajskiego, jak na to wskazuje zresztą łatwość, z jaką Filistyni porozumiewali się z Izraelitami. Referent zwrócił także uwagę na konieczność badania i uwzględniania wpływów cywilizacji i kultury egejskiej, kreteńskiej i cypryjskiej na Palestynę.

Po tym referacie przybył niespodziewanie na salę kardynał A. Bea, b. prof. egzegezy Starego Testamentu na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, stojący — jak wiadomo — na czele Soborowego Sekre-

tariatu do Zjednoczenia Chrześcijań. Purpurata przywitał przewodniczący w tym dniu obradom ks. H. Cazelles z Paryża, przypominając, iż w tym właśnie dniu przypadają imieniny kard. Augustyna Bei, i gratulując mu z tej okazji w imieniu wszystkich obecnych. Kardynał zaszczycił swą obecnością wykład dra G. E. Weila, uczonego żydowskiego ze Strasburga, który przedstawił zawiły problem Wielkiej i Małej Masory oraz wyjaśnił, w jaki sposób problem ten zostanie rozwiązany w nowym wydaniu *Biblii hebrajskiej* Kittela. Po odczycie kard. Bea wyraził swą radość, iż raz jeszcze mógł spędzić przynajmniej godzinę na naukowym posiedzeniu zajmującym się badaniem Starego Testamentu, któremu on sam poświęcił nieomal całe życie, a od którego został nagle oderwany przed paru laty.

Po wspólnej fotografii na dziedzińcu uniwersyteckim uczestnicy zjazdu mieli możliwość zwiedzenia ultranowoczesnej biblioteki Uniwersytetu położonej malowniczo nad brzegami Renu. Zwiedzających oprowadzał sam dyrektor prof. dr V. Burr, który z niezwykłą żywością wyjaśniał koncepcję i funkcjonowanie biblioteki. Rzecz godna uwagi: czytelnik otrzymuje jakąkolwiek książkę w cztery minuty po jej zamówieniu.

W środę 29 sierpnia o. R. Tournay OP., ze Szkoły Biblijnej w Jerozolimie (Jordania) przeprowadził egzegezę psalmu 45 w świetle Pieśni nad pieśniami. Wedle prelegenta Pieśń nad pieśniami i psalm 45 są utworami alegoryczno-mesjańskimi, powstałymi ok. r. 400 przed Chr. w kołach uczonych pracujących nad tekstami dawnymi, izraelskimi i pogańskimi, i tworzących nowe dzieła z elementów utworów starszych, czyli posługujących się tzw. *antologiczną* metodą komponowania. Następny z kolei referentem był o. R. E. Murphy Z Karm., prof. egzezy na Katolickim Uniwersytecie w Waszyngtonie (USA). Mówca starał się wyodrębnić na podstawie ścisłych kryteriów analizy form literackich określony rodzaj „psalmów sapiencjalnych”. Do tej grupy należą wg o. Murphy psalmy 1, 32, 34, 37, 49, 112, 128. Prócz tego elementy sapiencjalne występują w psalmach 25, 8—10, 12—14; 31, 24—25; 39, 5—7; 40 A, 5—6; 41, 2—4; 62, 9—11; 92, 7—9; 94, 8—15.

Po południu prof. Masao Sekine z Tokio (Japonia) przeprowadził raczej filozoficzny. Po tym odczycie zabrał głos dr H. Margulies z Kiryat Tivon (Izrael), który korzystając z uprzejmości organizatorów z odnośnymi tradycyjnymi koncepcjami Japonii. Wykład miał charakter wnikliwą analizę hebrajskiej koncepcji czasu, porównując ją zarazem zjazdu mógł wyłożyć poza ścisłymi ramami kongresu swe poglądy odnośnie najstarszej historii Hebrajczyków od Abrahama aż do objęcia w posiadanie Ziemi Obiecanej. Po wykładzie prof. J. Hempel podziękował prelegentowi w imieniu obecnych podkreślając, iż wywody dra Marguliesa należy raczej przyjąć jako publiczne wyznanie wiary żydowskiej, gdyż badania historyczne nie dopuszczają podobnie tradycyjnego odtworzenia przeszłości Izraela.

Wieczorem w ramach odczytów organizowanych przez Niemieckie Stowarzyszenie do Badania Palestyny prof. Kurt Gallig z Getyngi (NRF) komentował za pomocą przeźroczy pomniki, zabytki i dokumenty z nad wybrzeża fenickiego z okresu persko-greckiego.

Dnia 30 sierpnia — w przedostatnim dniu zjazdu — dr A. S. van der Woude z Groningen (Holandia) podał do wiadomości pierwsze bliższe dane o znalezionym w Qumranie *Targumie Joba*, nad którym prelegent pracuje wspólnie ze znanym qumranistą o. J. van der Ploeg OP., z Nijmegen (Holandia). Z pierwotnego zwoju szerokiego 10 cm, zachował się tylko jeden duży fragment o długości 1 m i szerokości 4 cm oraz 27 drobnych fragmentów. Odnalezione części Targumu odnoszą się do rozdz. 14—42 księgi Joba. Paleografia pozwala ustalić datę

rękopisu na pierwszą połowę I w. po Chr., lecz język aramajski utworu — jeszcze bardziej zbliżony do aramajskiego księgi Daniela aniżeli język Apokryficznej Księgi Genesis z Qumran, wydanej częściowo przed kilku laty — wskazuje na powstanie Targumu najpóźniej w I w. przed Chr.

Następnym referentem był prof. Menahem Mansoor z University of Wisconsin (USA). Wykazał on na podstawie szeregu konkretnych przykładów znaczny wkład dokumentów qumrańskich w lepsze zrozumienie słownictwa hebrajskiego oraz ich przydatność w wykrywaniu nieścisłości i wypaczeń przyjętego tekstu masoreckiego. Po czym dr Elias Auerbach z Haify (Izrael), najstarszy z prelegentów (80 lat) podał zarys rozwoju historycznego, który doprowadził kapłanów do władzy w starożytnym Izraelu. Referent zwrócił uwagę na nieścisłość terminologii, która oznacza mianem „teokracji” sprawowanie władzy przez kapłanów.

Następnie prof. A. Caquot z Paryża (Francja) poruszył problem prorocтва Natana (II Sam 7) i jego oddźwięków lirycznych w psalmach oraz w pieśni II Sam 23. Prelegent uważa prorocтва Natana za uzasadnienie aitiologiczne zaprowadzonego w Jerozolimie systemu dynastycznego. Przeprowadził on również egzegezę oddźwięków tej ideologii królewskiej w tzw. Pieśni Dawida w 2 Sam 23 oraz w psalmach 89 i 132. Po południu ks. prof. G. Rinaldi z Genui (Włochy) poruszył pewne problemy archeologiczne i egzegetyczne związane z polityką ekonomiczną króla Ozjasza, którego prelegent utożsamia z Azariaszem. Wywody ks. Rinaldi spotkały się w dyskusji z ostrym sprzeciwem o. R. de Vaux OP., rektora Szkoły Biblijnej i Archeologicznej w Jerozolimie (Jordania).

Dzień 31 sierpnia był szóstym i ostatnim dniem zjazdu. Pierwszym z prelegentów tego dnia był prof. Menahem Haran z Jerozolimy (Izrael), który wygłosił referat pt. *Struktura literacka i chronologiczne zaplecze prorocтва u Izajasza 40—48*. Mówca w sposób gruntowny zanalizował strukturę omawianych rozdziałów dochodząc do wniosku, iż stanowią one jedną całość kompozycyjną. Omawiając problem ich zaplecza historycznego wykazał, iż utwór ten (Iz 40—48) sponuje już zdobycie Babilonu przez Cyrusa, lecz poprzedza wyruszenie w drogę powrotną do Palestyny pierwszych grup wygnańców żydowskich uprowadzonych do niewoli przez Babilończyków. Zdaniem referenta można więc ściśle określić czas powstania tych rozdziałów Deutero-Izajasza na lata 538—537 przed Chr.

Ostatni w cyklu wykładowym był referat pt. *Krytyka tekstu i historia egzegezy* wygłoszony przez prof. Alfreda Jepsen z Greifswaldu (NRD). Prelekcja — na tle szkicowego zarysu historii egzegezy — zawierała naświetlenie zasad, wg których przygotowuje się aparat krytyczny nowego wydania *Biblii Hebrajskiej* Kittela. Wg referenta aparat krytyczny winien zawierać także te warianty, które z pewnością odbiegają od tekstu pierwotnego, lecz które wywarły pewien wpływ na egzegezę chrześcijańską wieków minionych.

Podobnie jak poprzednie kongresy, również i kongres boński zakończył się ogólnym zebraniem Międzynarodowego Stowarzyszenia do Badań nad Starym Testamentem. Po zagajeniu prof. M. Notha, prof. P. A. H. de Boer z Leiden (Holandia), naczelny redaktor *Vetus Testamentum*, organu Stowarzyszenia, zdał sprawozdanie z trzyletniego (1959—62) rozwoju czasopisma. Liczba prenumeratorów wzrosła do 1200, przy czym najwięcej czytelników rekrutuje się z krajów anglosaskich. Wśród współpracowników czasopisma język angielski cieszy się największym powodzeniem. W okresie objętym przez sprawozdanie 55% artykułów napi-

sano po angielsku, 25% po niemiecku i 20% po francusku. Prof. de Boer zapowiedział bliskie ukazanie się trzech dalszych tomów *Supplements to Vetus Testamentum*.

Następnie zabrał głos prof. D. Winton Thomas z Cambridge (Anglia), który zdał sprawozdanie z trzyletniej (1959—62) działalności Instytutu Peszytty (tj. syryjskiego tłumaczenia Biblii), założonego na kongresie oksfordzkim celem przygotowania krytycznej edycji syryjskiego tłumaczenia Starego Testamentu. Staraniem Instytutu ukazała się drukiem w 1961 r. prowizoryczna lista rękopisów Peszytty (*List of Old Testament Peshitta Manuscripts*, Leiden 1961, 114 str.). Wyprawy naukowe w celu odnalezienia dalszych manuskryptów są przewidziane na r. 1963 — zwłaszcza na Bliski Wschód. Na r. 1966 planuje się nowe, pełniejsze wydanie listy rękopisów Peszytty na wzór słynnego *Verzeichnis der griechischen Handschriften* Rahlfsa. Co zaś tyczy się samego tekstu, to pod koniec 1963 lub na początku 1964 r. ukaże się edycja próbnego tomu zawierającego syryjski tekst Genesis, Pieśni nad pieśniami, III Machabejskiej i IV Ezdrasza. Ostateczne wydanie Peszytty obejmie ok. 1100 stron rozłożonych na pięć tomów, których wydanie planuje się na lata 1965—68. Wszystkie księgi kanoniczne i apokryficzne Starego Testamentu są już przydzielone kompetentnym autorom, którzy aktywnie nad nimi pracują.

Wyborem nowego prezesa Stowarzyszenia w osobie prof. J. J. Stamma z Berna (Szwajcaria) oraz wyznaczeniem Genewy na miejsce kongresu zaplanowanego na r. 1965 zakończono ten czwarty międzynarodowy kongres poświęcony badaniu Starego Testamentu. W czasie trwania kongresu otwarta była wystawa najnowszych publikacji biblijnych, które można było nabyć na miejscu, względnie zamówić. Całością imprezy kierował od strony organizacyjnej dr Rudolf Smend.

Rzym

Ks. EDWARD LIPIŃSKI

DNI BIBLIJNE W LOUVAIN

W dniach 23—25 sierpnia br. w Louvain były urządzone doroczne, czternaste już z rzędu, *Dni Biblijne* (Journées Bibliques), poświęcone studiom na temat *Kościół*, które zgromadziły ponad 150 uczestników z różnych krajów. Ze względu na wprowadzoną obecnie na uniwersytecie lowańskim dwujęzyczność, prelekcje były wygłaszane w języku francuskim i flamandzkim.

W pierwszy dzień studiów o. Matagne TJ, z kolegium w Egenhoven, zajął się analizą *Lud Boży w Starym Testamencie i Ex 19, 3 n.* Paralelizm strukturalny „regum sacerdotale — gens sancta” mówi nam o pojęciu monarchii u Izraelitów. Israel nie miał innego króla nad Jahwe; ustrój jego to ustrój społeczności religijnej — stąd rozumiały opór Samuela w erylowaniu monarchii. O. A. Denis, dominikanin, prof. kolegium w Sarte-Huy mówił o *organizacji społeczności w Qumrán*. Oparłszy się na takich dokumentach, jak Damas i Serek, prelegent, wykazał, iż społeczność qurańska była społecznością nawskroś religijną, jakby religijnym zgromadzeniem cenobitów.

Drugi dzień studiów lowańskich rozpoczął profesor uniwersytetu państwowego w Utrechcie, W. C. van Unnik referatem *O ideach gnostryckich nurtujących Kościół pierwotny*. Po nim o. R. Marlé TJ, z Instytutu Kat. w Paryżu zajął się przedstawieniem *koncepcji Bultmanna odnośnie Kościoła pierwotnego*. Według Bultmanna, cały Nowy Testament jest rezonatorem wydarzenia Wielkiej Nocy. Chrześcijańska spo-